

Bredius en zijn 'Emmaüsgangers van Vermeer'

Een nieuwe reconstructie

In de zomer van 1937 'dook' het schilderij De Emmaüsgangers uit het niets op als een Vermeer. Eind 1937 werd het door Museum Boijmans Van Beuningen verworven. Kunsthistoricus Abraham Bredius onderzocht het werk en certificeerde het als een echte Vermeer, terwijl het om een vervalsing van Han van Meegeren ging. Deze korte periode in 1937 blijft boeien. Hoe kon het dat een gerenommeerd kunsthistoricus zo de fout is ingegaan? Een eerdere reconstructie die gebaseerd was op ongepubliceerde brieven, toonde aan dat Bredius aanvankelijk wel degelijk twijfels had. Aanvullend onderzoek in archieven werpt nieuw licht op de zaak.

Jim van der Meer Mohr

Bredius, staand vierde van links, met vrienden in een park in Monaco
(Foto Museum Bredius)

Bij de SAMENSTELLING van de tentoonstelling *Meestervervalser van Vermeer* in Muscum Bredius in Den Haag in 1996 kwam de correspondentie van dr. Abraham Bredius en mr. G.A. Boon over de expertise en de verkoop van *De Emmaüsgangers* van Han van Meegeren aan Museum Boijmans Van Beuningen uit het archief van de erven Kronig te voorschijn. Deze stukken zijn door mij toen uitgebreid gepubliceerd in *Tableau in Eerherstel voor Abraham Bredius?* Aanvullend onderzoek in de archieven van Vereniging Rembrandt en die van Museum Boijmans Van Beuningen geven nu een nieuw beeld van deze korte periode tussen de zomer van 1937 en december 1937, de periode waarin *De Emmaüsgangers* als Vermeer 'opdook' en door dr. D. Hannema voor Museum Boijmans werd verworven. Bij dit onderzoek zijn ook andere archieven geraadpleegd, waardoor nu zestig jaar na het overlijden op 13 april 1946 van Bredius voor het eerst een com-

pleet beeld gegeven kan worden van diens rol in het, zoals hij het zelf noemde het "voor Nederland behouden" van dit stuk. Ook blijkt nu dat talrijke auteurs, waaronder zelfs Marijke van den Brandhof in haar dissertatie over Van Meegeren, zich uitsluitend hebben laten leiden door secundaire bronnen als de memoires van Hannema. Niemand van hen heeft, naar het schijnt, bovengenoemde archieven geraadpleegd en zich gebaseerd op de primaire bronnen, maar louter de secundaire bronnen als uitgangspunt genomen.

De toedracht

In het kort de gebeurtenissen in 1937, zoals deze onder andere bij Van de Brandhof zijn gememo-

reerd. Han van Meegeren (1889-1947) schildert zijn *Emmaüsgangers* in de trant van Johannes Vermeer en benadert zijn oude vriend Mr. G.A. Boon (1882-1962) om het stuk te verkopen.

Boon was van 1922 tot juni 1937 lid van de Tweede Kamer voor de Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond' en wegens zijn vele verdiensten reeds in 1931 gedecoreerd met de Nederlandse Leeuw, kortom iemand van aanzien. Van Meegeren vraagt hem een schilderij te verkopen, dat hij heeft aangetroffen in een boedel. Boon was net teruggetreden als Kamerlid en kon de commissie die hij met de verkoop zou verdienen wel gebruiken. In zijn verzoek aan Boon stelt Van Meegeren dat hij het zelf moeilijk kan verkopen:

Mr. G.A. Boon
(Foto Haags Gemeentearchief)

Antoon van Welie (1866-1956),
Portret van Abraham Bredius,
1918 (Museum Bredius, Den Haag)

Han van Meegeren,
De Emmaüsgangers;
 olieverf op doek, 115x127 cm
 (Museum Boijmans Van Beuningen,
 Rotterdam)

'kunstenaars' die iets verkopen roepen immers vraagtekens op. Hij suggereert vervolgens dat het verstandig is eerst de oude expert dr. Abraham Bredius (1855-1946) te vragen het stuk te beoordelen. Bredius gold ook in die dagen ondanks zijn hoge leeftijd nog als groot kenner van de zeventiende-eeuwse schilderkunst. Regelmatig ontving hij foto's die hem ter expertise werden voorgelegd, en ook vooraanstaande museummensen als Leo van Puyvelde, hoofdconservator van de Koninklijke Museums voor Schoone Kunsten van België schreven hem toen nog voor advies. Ook had hij een aantal grote ontdekkingen op zijn naam staan, zoals de *Allegorie op het Geloof* van Vermeer, nu in het Metropolitan Museum of Art in New York, die hij zelf een 'hoogst onbehagelijke Vermeer' noemde. Boon viert elk jaar in de zomer vakantie in St. Jean Cap Ferrat en schrijft van daaruit een brief aan Bredius, waarin hij vraagt of hij het schilderij mag tonen¹. Vervolgens gaat hij kennelijk met het schilderij naar Bredius in Monaco. Deze zegt dat het stuk een meesterwerk van Vermeer is, brengt dr. D. Hannema, directeur van Museum Boijmans, op de hoogte van zijn vondst en publiceert het stuk vervolgens in Burlington Magazine. Uiteindelijk wordt door tussenkomst van de Amsterdamse kunsthandel Hoogendijk het schilderij in december van 1937 met steun van de Vereniging Rembrandt door Museum Boijmans verworven. Vol lof wordt het stuk ontvangen. Diverse vooraanstaande kunsthistorici als prof.

dr. W. Martin, directeur van het Mauritshuis, en alle aanwezige bestuursleden van de Vereniging Rembrandt waren enthousiast.

Lang heeft het publiek echter niet van het stuk kunnen genieten. Na de restauratie was het schilderij samen met een andere belangrijke aankoop van Hannema in 1937, de *Man met de rode muts* van Rembrandt, te zien op de jubileumtentoonstelling *Meesterwerken uit vier eeuwen* in 1938 ter gelegenheid van het veertigjarige regeringsjubileum van koningin Wilhelmina. Een jaar later werd echter op 26 augustus de mobilisatie afgekondigd. Alle oude meesters werden veilig opgeborgen.

Direct na de oorlog werd Han van Meegeren gearresteerd wegens collaboratie met de Duitsers. Hij zou betrokken zijn geweest bij de verkoop van een schilderij van Vermeer aan de Duitse luchtmaarschalk Hermann Göring. Van Meegeren bekende toen dat hij Görings' Vermeer zelf had geschilderd, evenals de *Emmaüsgangers*. Om dit te bewijzen schilderde hij in de maanden augustus tot oktober 1945 *Christus in de Tempel*. Of Bredius dit nog geweten heeft is niet bekend. Tot zover deze summiere samenvatting.

De bronnen²

In 1997 kwam uit het archief Bredius/Kronig, dat berust bij de erven van Joseph Kronig, een doorslag van een belangrijke, getypte brief tevoorschijn waaruit bleek dat Boon reeds eind juni met de *Emmaüsgangers* naar Monaco was

Weldzgd. Heer

Als executeur van den boedel eenen familie in het buitenland, waarvan de ongeveer 25 jaar overleden vader een Hollander was, trof ik daarin op een achterkamer een doek van groote schoonheid, die de familie daarin nooit had gezien en waarvan men slechts wist, dat de vader het een 40 à 50 jaar geleden ergens in het Westland gekocht had. Hoe meer ik het bekeek, hoe minder ik mij kon onttrekken aan de gedachte, dat het hier een van de grootste oud-Hollandsche meesters betreft, zooals ook het oordeel was van een mijner vrienden, die – hoewel leek-amateur – altijd veel studie heeft gemaakt van onze zeventiende eeuwse schilderkunst en dien ik daarom medenam om zijn oordeel aan het mijne te toetsen.

Ik was er mij intusschen natuurlijk volkomen van bewust, dat deze meningen zonder waarde zijn. Vandaar dat dadelijk het plan bij mij rees de beslissing te vragen van de grootsten kenner op dit gebied, d.w.z. van dr. Bredius. En daar ik zes weken later toch evenals andere jaren mijn zomervacantie in st. Jean Cap Ferrat in de buurt van Monaco ging doorbrengen, wachtte ik tot dat ogenblik.

Ik heb het doek medegebracht en mijn vraag is of gij mij zoudt willen ontvangen, waarna ik het doek eenige dagen onder uw berusting zou kunnen laten om het te onderzoeken.

Ik hoop dat gij mijn verzoek niet te onbescheiden zult vinden en dat ik een bevestigend antwoord van U mag krijgen, wanneer gij mij voor dat doel kunt ontvangen. Met de meeste Hoogachting
Uw dv.
[handtekening: G.A. Boon] "

om de uw berusting zou kunnen laten om het te onderzoeken.
Ik hoop, dat gij mijn verzoek niet te onbescheiden zult vinden en dat ik een bevestigend antwoord van U mag krijgen, wanneer gij mij voor dat doel kunt ontvangen.

Mits de meest Hoogacht-
baar.
G.A. Boon.

Tekst van de brief van Mr. G.A. Boon aan Dr. A. Bredius d.d. 30 augustus 1937, op briefpapier van 'De Casa St. Jean, Cap Ferrat', zich bevindende in het archief Museum Boijmans in het Gemeentearchief Rotterdam.

"30 aug. '37

Weledzgd. Heer

Als executeur van den boedel eenen familie in het buitenland, waarvan de ongeveer 25 jaar overleden vader een Hollander was, trof ik daarin op een achterkamer een doek van groote schoonheid, die de familie daarin nooit had gezien en waarvan men slechts wist, dat de vader het een 40 à 50 jaar geleden ergens in het Westland gekocht had. Hoe meer ik het bekeek, hoe minder ik mij kon onttrekken aan de gedachte, dat het hier een van de grootste oud-Hollandsche meesters betreft, zooals ook het oordeel was van een mijner vrienden, die – hoewel leek-amateur – altijd veel studie heeft gemaakt van onze zeventiende eeuwse schilderkunst en dien ik daarom medenam om zijn oordeel aan het mijne te toetsen.

Ik was er mij intusschen natuurlijk volkomen van bewust, dat deze meningen zonder waarde zijn. Vandaar dat dadelijk het plan bij mij rees de beslissing te vragen van de grootsten kenner op dit gebied, d.w.z. van dr. Bredius. En daar ik zes weken later toch evenals andere jaren mijn zomervacantie in st. Jean Cap Ferrat in de buurt van Monaco ging doorbrengen, wachtte ik tot dat ogenblik.

Ik heb het doek medegebracht en mijn vraag is of gij mij zoudt willen ontvangen, waarna ik het doek eenige dagen onder uw berusting zou kunnen laten om het te onderzoeken.

Ik hoop dat gij mijn verzoek niet te onbescheiden zult vinden en dat ik een bevestigend antwoord van U mag krijgen, wanneer gij mij voor dat doel kunt ontvangen. Met de meeste Hoogachting
Uw dv.

[handtekening: G.A. Boon] "

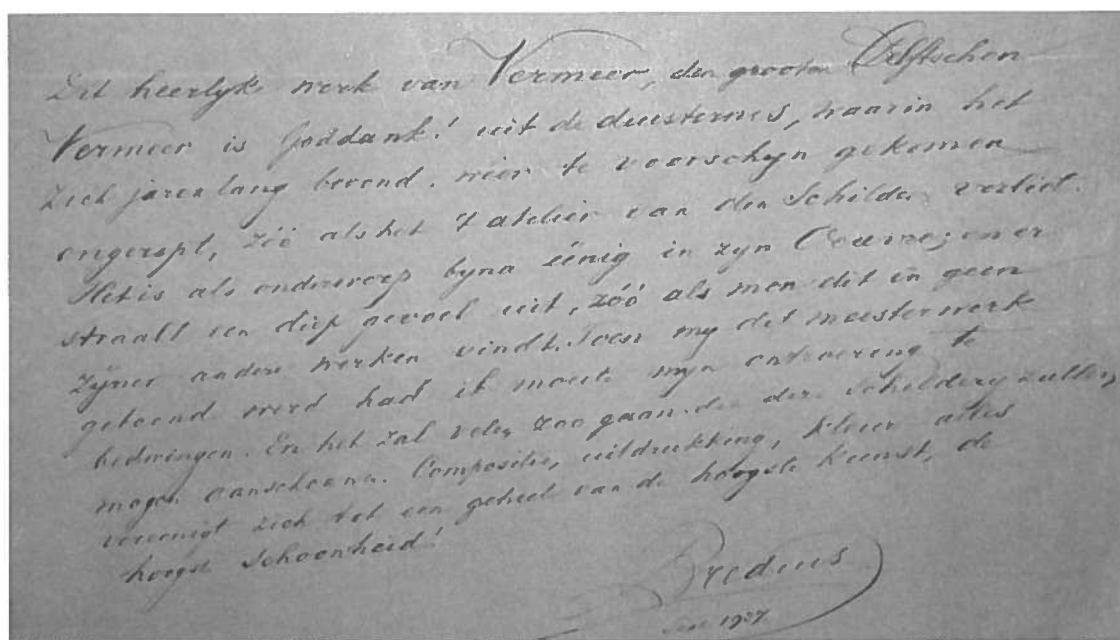
getrokken om het stuk aan Bredius te laten zien. Het betreft hier een 1 juli 1937 gedateerde brief die Joseph Kronig "op verzoek van den Heer Dr. A. Bredius, Monaco", heeft geschreven aan de Haagse notaris Van Gendt, waarin hij "inlichtingen [wil] zien te verkrijgen over de betrouwbaarheid/integriteit van den Heer Mr. G.A. Boon, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten generaal, wonende in Den Haag. Reden hiervoor is het wantrouwen in de herkomst en in het schilderij zelf, dat door den Heer Mr. G.A. Boon aan Dr. A. Bredius in Monaco, Villa Evelyne, ter beoordeling t.b.v. verkoop werd aangeboden. [...] De Heer Dr. A. Bredius blijft, gezien de situatie, nu nog twijfelen, dat dit schilderij aan Vermeer kan worden toegeschreven."

Joseph Kronig (1887-1984) was kunstcriticus en woonde reeds in 1916 bij Bredius in Den Haag. Voor Bredius' vertrek naar Monaco in 1922 ves-

tigde Kronig zich in 1920 in Florence. Hij was echter zeker ook vaak in Monaco, zoals onder andere uit deze brief blijkt en is tot zijn dood Bredius' steun en toeverlaat geweest. Formeel afficheerde hij zich ook wel als Bredius' secretaris. Bij Bredius overlijden in 1946 bleek hij diens enig erfgenaam.

Tot de vondst van deze brief was de gangbare visie dat Boon Bredius 30 augustus een brief had geschreven waarin hij hem had gevraagd het stuk te mogen tonen.

Hierop zou Bredius het stuk begin september hebben gezien en direct enthousiast geroepen hebben: "Dat is een Vermeer, een ontwijfelbare en wonderschone Vermeer". Deze ingezonden brief van Boon in de Nieuwe Rotterdamsche Courant blijkt zich te bevinden in het Rotterdamse Gemeentearchief. Boon heeft de brief geschreven vanuit zijn hotel 'De Casa' in St.

Jean Cap Ferrat en Bredius heeft deze brief, zoals blijkt uit een begeleidend schrijven, op 10 februari 1938 opgestuurd naar Hannema “omdat het in Uw Archief thuishoort, de oorspong van de ontdekking waar t stuk gehangen heeft.” In deze brief geeft Boon een beschrijving van de herkomst van het stuk en vraagt hij Bredius of hij het stuk mag komen tonen. Zie voor de integrale tekst van deze brief het kader.

Direct nadat Bredius het stuk zou hebben gezien schrijft hij op 9 september – en dus niet op 6 september zoals Van den Brandhof stelt – een brief aan Hannema: “Ik ben in een bijna overspannen toestand, in een ‘extase’. Ik heb hier voor mij een Vermeer [...] Ik heb Mr. Boon die mij de schilderij bracht en aan de Rivèra vertoef, gewaar- schuwd en gezegd dat het minstens f 300,000 waard is.” Ook deze brief bevindt zich in het Rotterdamse Gemeentearchief. Vrij snel wordt een foto gemaakt van het stuk. Achter op de foto geeft Bredius zijn expertise, gedateerd ‘sept. 1937’.

Mecenas

Vervolgens komt er een stroom van brieven van Bredius op gang, waarin hij het stuk aanprijst bij Hannema en later ook bij de Vereniging Rembrandt. Ook ontstaat er een driftige correspondentie tussen Boon en Bredius. De brieven van Boon bevinden zich eveneens in het archief Bredius/Kronig en zijn door mij in bovengenoemd artikel in *Tableau* behandeld. Daags na zijn eerste brief aan Hannema, schrijft Bredius op 13 september alweer een nieuwe brief aan hem, waarin hij in superlatieven over het stuk schrijft en aangeeft te hopen dat een mecenas gevonden kan worden die dit “kunstjuweel voor Holland zou redden”. Boon had Bredius, zo schrijft hij Hannema, toevertrouwd wellicht iemand te kennen “die even rijk is als Deterding,

en als hij wist dat hij den Leeuw er voor zou krijgen, wellicht over te halen is.”

Dit laat Bredius zich geen twee keer zeggen en hij klimt direct weer in de pen. Nu schrijft hij P. Visser aan, hoofd afdeling Kunsten op het Departement van Kunsten & Wetenschappen. Hij begint met te vertellen dat hem een stuk is getoond dat Boon namens de erven moet verkopen. “Toen ik uit Châtel Gyon kwam, stond er een reuzenkist in den gang. Uitgepakt. Een nooit ‘geziene’ verrukkelijke Vermeer, de Delftsche! ongerept op het oude doek en chassie, in geheel oorsponkelijken toestand!! Nooit schoongepoetst. Zuiver bewaard, intact. Alleen moet het *verdoekt* worden en ik ben al zoo bang dat het slappe *bol- derende* doek door al dat reizen geleden heeft. [...] Het eenvoudigste is voor Boon nr. Lord Duveen te gaan, die het dadelijk in Amerika plaatst voor een grote som. Maar dit stuk moet in Holl. blijven. Ik sprak over v. Beuningen, Deterding. Boon zeide: ik ken iemand die net zoo rijk is als Deterding (!!) en ijdel. Hij zou geloof ik ’t doen als hij een Leeuw kreeg (is reeds off. Oranje N.) Nu zeide ik: *zoo’n gift* is ook wel een Leeuw waard, want ’t is voor het Vaderland en iederéén. Vraag is: zou daar kans op zijn om dien ijdelen rijkaard – en *ons hele land* gelukkig te maken? Hij zal er allicht 4 ton of ? miljoen voor moeten geven, dat geeft Duveen zeker! Ik ben heelemaal van streek door dit evenement. Met de hartelijkste groeten. Uw Bredius.”

Rotten fake

De vermaarde kunsthandel Duveen kreeg het stuk overigens in oktober aangeboden in haar filiaal te Parijs. De experts daar geloofden echter niet in het schilderij en stuurden een telegram naar het hoofdkantoor in New York zeggende dat het een ‘rotten fake’ is.

Bredius is, zo blijkt uit de correspondentie, zeer ingenomen met zijn ontdekking en publiceert het stuk in het november nummer van het gezaghebbende Burlington Magazine.

In 1932 had Bredius een 'Unpublished Vermeer' gepubliceerd in ditzelfde tijdschrift; een stuk dat een interieur voorstelt met een dame en heer bij een spinet.

Al snel na de toeschrijving aan Bredius van deze zogenaamde 'Manheimer' Vermeer werd aan de juistheid ervan getwijfeld. Bredius' reputatie was dus al aan het wankelen, wat ook blijkt uit de verdere correspondentie tussen Bredius en Hannema.

Ook nu weer waren er stemmen tegen Bredius, wat blijkt uit diens brief aan Hannema op 12 november 1937. Volgens hem zou de directeur van het Rijksmuseum Dr. F. Schmidt-Degener "een campagne tegen [het stuk] en vooral tegen mij" voeren. In dezelfde brief geeft Bredius Schmidt-Degener de bijnaam "t knechtje van Duveen". In een latere brief van 2 december aan de Vereniging Rembrandt refereert Bredius wederom aan de houding van Schmidt-Degener. Deze zou zijn mening hebben geuit aan de hand van een foto die hem voor advies was getoond door een medewerker van het Parijse filiaal van Duveen⁴.

In zijn artikel over het directeurschap van Schmidt-Degener in het Rijksmuseum in het Kunsthistorisch Jaarboek van 1984 doet Ger Luijten hier kort verslag van. Luijten zegt het zo: "Schmidt-Degener had aanvankelijk lauw gereageerd bij het zien van een foto maar het schilderij zelf, dat hem bij de kunsthandelaar Hoogendijk werd getoond, maakte hem zeer enthousiast." Schmidt-Degener zag het stuk bij Hoogendijk als lid van het bestuur van de Vereniging Rembrandt op 13 december 1937.

Het lijkt er echter op dat Bredius zich iets te druk heeft gemaakt over de mening die Schmidt-Degener zou hebben gegeven. In een brief van 22 november verzekert Hannema dat Schmidt-Degener het schilderij nooit heeft gezien. "U moet zich niets van dergelijke geruchten aan trekken", schrijft Hannema aan Bredius.

Wordt vervolgd in ORIGINE 6. Daarin ook een kader met gebruikte bronnen en archieven.

Noten

- 1 Brandhof, op.cit. p.101, baseert zich hierbij op de zogenaamde "Bescheiden betreffende strafzaak Van Meegeren 1947", en niet op de brief zelf in het Rotterdamse Gemeentearchief. Helaas zijn alle stukken die betrekking hebben op de strafzaak bij de overdracht van het archief van de Rechtbank Amsterdam naar het rijksarchief voor Noord-Holland te Haarlem vernietigd. Dit is gebruikelijk in strafzaken, waar een vonnis is uitgesproken

Han van Meegeren (toegeschreven aan), *Dame en heer aan het spinet*; olieverf op doek, 65x53 cm (Instituut Collectie Nederland)

- van één jaar gevangenisstraf of minder. Zo kon door mij dus niet geverifieerd worden welke stukken Van de Brandhof heeft gebruikt als bron. Wel bewaard is het vonnis; dit is in te zien in Haarlem met als toegangsnummer 489-424, vonnis 4141.
2. Een probleem bij de reconstructie aan de hand van de brieven is dat Bredius van zijn handgeschreven brieven geen doorslagen achterhield en er van Boon geen archief meer is, naar mij telefonisch is mede gedeeld door diens schoondochter, mevrouw K. Boon-Klingenspoor d.d. 30 oktober 2005.
3. Waar de stukken worden geciteerd is de oorspronkelijke schrijfwijze aangehouden en zijn ook de voor Bredius karakteristieke onderstrepingen en afkortingen over genomen.
4. Dat Schmidt-Degener overigens banden had met Duveen blijkt onder andere ook uit een brief van kunsthandelaar N. Katz aan Hannema d.d. 12 mei 1937, waarin Katz zegt dat dr. Schmidt-Degener volgens Lord Duveen de *Accountant* van Rembrandt [nu in Museum Boijmans Van Beuningen] getaxeerd zou hebben op 400.000 Amerikaanse dollars (GAR toeg. 181, best. 519).

Jim van der Meer Mohr is kunsthistoricus en werkzaam als freelance Fine Art Consultant

Bredius en zijn 'Emmaüsgangers van Vermeer' (2)

Een nieuwe reconstructie

In de zomer van 1937 'dook' het schilderij De Emmaüsgangers uit het niets op als een Vermeer en werd eind 1937 door het Museum Boijmans Van Beuningen verworven. Kunsthistoricus Abraham Bredius onderzocht het werk en certificeerde het als een echte Vermeer, terwijl het om een vervalsing van Han van Meegeren ging. Deze korte periode in 1937 blijft boeien. Hoe kon het dat een gerenommeerd kunsthistoricus zo de fout is ingegaan? Een eerdere reconstructie die gebaseerd was op ongepubliceerde brieven, toonde aan dat Bredius aanvankelijk wel degelijk twijfels had. Aanvullend onderzoek in archieven werpt nieuw licht op de zaak. In dit slotartikel komen de conclusies en overblijvende vragen aan bod.

Jim van der Meer Mohr

HET IS INMIDDELS begin december 1937 en *De Emmaüsgangers* is nog steeds niet verkocht. Kennelijk gaat het Bredius niet snel genoeg. Op 2 december schrijft hij een brief van zes kantjes aan de Vereniging Rembrandt. In deze brief prijst hij het stuk aan. Ook geeft hij de mening van Duveen, waarbij hij niet nalaat de rol van Schmidt-Degener te vermelden. Hij stelt het zo: "[...] en toen is Boon n Duveen gegaan. O neen, dat is geen Vermeer. Maar mag ik de foto een paar dagen. Duveen zend zijn zeer verwaand stomme adjudant nl A. om 't knechtje van Duveen (zoo heet S.D. bij de kunsthandel) te laten zien. SD zegt (even als D) zonder t stuk te zien !!! O neen, nooit Vermeer, Bredius is oud, aftands, ziet niet meer enz. en nu is t stuk gedeclasseerd" (Arme SD. wat een blunder!!!). Nu zijn Hannema, Schneider en Martin allen in

Parijs geweest. Vraagt u hen om hun beoordeling. Ik sluit Martins brief bij (dat is nu wel voor mij absoluut geen autoriteit maar hier heeft hij volkomen gelijk en is goed uitgedrukt.) Nu zou t erg zijn als (door SD stommiteit) een der grootste kunstwerken van onze school ons ontging".¹

Professor Martin karakteriseerde het stuk als volgt: "Heden zag ik dus IMEER [*in monogram*] hier [in Parijs, JMM] in de safe. Wat een prachtig doek. Every inch a Vermeer". Opvallend is dat Martin hier dus Bredius' eigen woorden uit diens artikel in de Burlington Magazine heeft gebruikt!

De brieven blijven doorgaan: Bredius schrijft de Vereniging Rembrandt nogmaals, en ook Hannema en Martin; kortom hij blijft zich inspannen om het stuk in een Nederlandse collectie te krijgen.

Han van Meegeren, *Christus en de Schriftgeleerden*. Dit schilderij heeft Van Meegeren gemaakt om te bewijzen dat hij ook de maker was van de *Emmaüsgangers*. (Foto Christie's Amsterdam)

Uiteindelijk lukt het de benodigde 520.000 gulden bijeen te brengen. De Vereniging Rembrandt geeft 100.000 en Hannema heeft een grote financier gevonden in de persoon van Willem van der Vorm, een Rotterdamse 'havenbaron'. Anders dan in Hannema's memoires beschreven, heeft Van der Vorm aanvankelijk niet vier ton geschonken, maar een lening van de Rotterdamsche Bankvereniging gegarandeerd. Ook heeft de Vereniging Rembrandt geen 100.000 gegeven, maar 50.000 en bij dit bedrag twee giften aan de Vereniging ten behoeve van de aankoop van de heren De Kok en Van der Vorm gevoegd. Dit blijkt uit stukken in de archieven van de Vereniging Rembrandt en Museum Boijmans in resp. het Amsterdams en Rotterdams Gemeente-archief. In het Amsterdamse archief bevindt zich eveneens een stuk dat heet "ONDERHANDELINGEN OVER DEN AANKOOP VAN 'DE EMMAUSGANGERS' DOOR VERMEER". Ook heeft Bredius zelf fl. 12.000 geschonken, en niet fl. 20.000 zoals tot nu toe werd gesteld. Hij schrijft dit aan Van Hasselt, de vice-voorzitter van de Vereniging Rembrandt op 26 december 1937: "Behoef ik het U te zeggen hoe gelukkig Uw telegram mij maakte en nu Uw brief. ik zal gaarne mijn belofte gestand doen: mag ik in januari f 6000.- doen storten en f 6000.- in februari? Het doet mij ook genoeg dat SD het stuk nu ook waardeert."

Voor de resterende 420.000 gulden is op 24 december 1937 een driehoekscontract afgesloten tussen D. Hannema, namens Museum Boijmans, de Rotterdamsche Bankvereniging en Vereniging Rembrandt. Uit dit contract blijkt dat Ver-

Rembrandt 100.000 betaalt en de "Bank, handelend voor rekening van een client die ongenoemd wenschte te blijven, om verkoop van het schilderij naar het buitenland te voorkomen, bereid is daarvan terstond door koop en tegen contante betaling de eigendom te verwerven, het vervolgens aan het museum Boijmans in bruikleen te geven en dit museum het recht te verleen, het schilderij van haar te kopen een en ander op de hierna omschreven voorwaarden." Het museum krijgt in het contract acht jaar de tijd om het te kopen en wanneer het museum niet afbetaalt in de jaarlijkse termijnen kan de Bank het terstond terugvorderen. De Vereniging Rembrandt heeft dan eerste recht van koop ten einde het stuk voor Nederland te behouden. De schenking van Bredius, die in 1938 in twee termijnen is gedaan, zal dan gebruikt worden voor de eerste aflossing.

Van een financieringsplan wordt in het jaarverslag van de Vereniging Rembrandt over 1937 wel melding gedaan; de details zijn nooit gepubliceerd. Hannema rept er in zijn autobiografie niet over. De ongenoemde cliënt is de Rotterdamse 'havenbaron', tevens bekende verzamelaar Willem van der Vorm geweest. In 1939 heeft hij kennelijk besloten het gehele bedrag te voldoen en niet langer aflossingen te verlangen, die overigens in 1938 ook niet waren gedaan.

Nu de koop rond is en het stuk in de collectie van Museum Boijmans is terechtgekomen, is de eerste zorg de restauratie van het stuk. Ook hier heeft Bredius zich intensief mee bemoeid in brieven. In de brief aan de Vereniging Rembrandt van 2 december schreef hij al dat het vooral niet

Weldzgd. Heer

Als executeur van den boedel eener familie in het
buitenland, waarvan de ongeveer 25 jaar overleden vader
een Hollander was, trof ik daarin op een achterkamer
een doek van groote schoonheid, die de familie daarin
nooit had gezien en waarvan men slechts wist, dat de vader
het een 40 à 50 jaar geleden ergens in het Westland gekocht had.
Hoe meer ik het bekeek, hoe minder ik mij kon onttrekken
aan de gedachte, dat het hier een van de grootste oud-
Hollandsche meesters betreft, zooals ook het oordeel
was van een mijner vrienden, die – hoewel leek-amateur –
altijd veel studie heeft gemaakt van deze zeventiende eeuwse
schilderkunst en die ik daarom medenam om zijn oordeel
aan het mijne te toetsen.
Ik was er mij intusschen natuurlijk volkomen van bewust,
dat deze meesters zoo te waarde zijn. Vandaar dat
ik het plan heb opgevat de beschikking te vragen van
den grootsten kenner op dit gebied, d.w.z. van dr.
Bredius. En toen ik zoo vroeger later heb verlaten jaren mijn
zomervacantie in St. Jean Cap Ferrat in de buurt van Monaco
ging doorbrengen, wachtte ik tot dat ogenblik.
Ik heb het doek medegebracht en mijn vraag is of gij
het groot willen ontvangen, waarna ik het doek eenige dagen

om den uwer berusting zou kunnen laten om het te onderzoeken.
Ik hoop, dat gij mijn verzoek niet te onbescheiden zult
vinden en dat ik een berustigend antwoord van u mag
krijgen.
Voor u en gij mij om dat doek kunt ontvangen.

Mijn a. v. v. Hoogacht.
G.A. Boon.

Tekst van de brief van Mr. G.A. Boon aan Dr. A. Bredius d.d.
30 augustus 1937, op briefpapier van 'De Casa St. Jean, Cap
Ferrat', zich bevindende in het archief Museum Boijmans in
het Gemeentearchief Rotterdam.

"30 aug. '37

Weledzgd. Heer

Als executeur van den boedel eener familie in het
buitenland, waarvan de ongeveer 25 jaar overleden
vader een Hollander was, trof ik daarin op een achter-
kamer een doek van groote schoonheid, die de familie
daarin nooit had gezien en waarvan men slechts wist,
dat de vader het een 40 à 50 jaar geleden ergens in het
Westland gekocht had. Hoe meer ik het bekeek, hoe
minder ik mij kon onttrekken aan de gedachte, dat het
hier een van de grootste oud-Hollandsche meesters
betreft, zooals ook het oordeel was van een mijner
vrienden, die – hoewel leek-amateur – altijd veel studie
heeft gemaakt van onze zeventiende eeuwse schil-
derkunst en dien ik daarom medenam om zijn oordeel
aan het mijne te toetsen.

Ik was er mij intusschen natuurlijk volkomen van be-
wust, dat deze meningen zonder waarde zijn. Vandaar
dat dadelijk het plan bij mij rees de beslissing te vragen
van de grootsten kenner op dit gebied, d.w.z. van dr.
Bredius. En daar ik zes weken later toch evenals andere
jaren mijn zomervacantie in st. Jean Cap Ferrat in de
buurt van Monaco ging doorbrengen, wachtte ik tot
dat ogenblik.

Ik heb het doek medegebracht en mijn vraag is of gij
mij zoudt willen ontvangen, waarna ik het doek eenige
dagen onder uw berusting zou kunnen laten om het
te onderzoeken.

Ik hoop dat gij mijn verzoek niet te onbescheiden zult
vinden en dat ik een bevestigend antwoord van u mag
krijgen, wanneer gij mij voor dat doel kunt ontvangen.
Met de meeste Hoogachting
Uw dv.

[handtekening: G.A. Boon] "

gerestaureerd moest worden door de vaste res-
taurateur van Museum Boijmans, Luitweiler. Al
direct in het begin van 1938 schrijft Bredius aan
Hannema hierover: "Weet U waar ik doodsbang
voor ben? Dat de moordenaar van schilderijen,
Luitweiler nu ineens de Vmeer moet "schoon-
maken". Vanaf dat moment tot het uiteindelijk
getoond wordt in het museum zal Bredius er
Hannema over schrijven. Uiteindelijk stelt Boon
hem op 25 augustus 1938 gerust.

Of Bredius het stuk na de restauratie heeft gezien
blijft onduidelijk. Hannema schrijft op 22 augus-
tus 1938 dat het hem spijt dat Bredius bij een
recent bezoek niet de gelegenheid heeft gehad het
stuk te zien. Wel zou Bredius in diverse brieven
aan bekenden niet nalaten het stuk nogmaals te
promoten.

Conclusies en vraagtekens

Uit alle stukken blijkt dat Bredius een enorme
inspanning heeft verricht om het stuk naar Neder-
land te krijgen. Samen met Boon bewerkt hij
Hannema, maar tegelijkertijd laat hij niet na

ook anderen wegen te bewandelen. Zo regelde
hij alvast een hoge onderscheiding voor een
potentiële mecenas en moedigde hij de Vereni-
ging Rembrandt, waarvan hij erelid was, aan
mee te werken om het stuk te kopen. IJdel als
hij is, publiceert hij het stuk direct in de Bur-
lington Magazine, zoals hij dat in 1932 ook met
de 'Manheimer Vermeer' deed en twee jaar later
met een De Hoogh zou doen. De vraag is natuur-
lijk of hij hiermee ook wilde bewijzen dat hij
nog steeds de grote kenner was en het aan het
rechte eind had. In zijn brieven geeft hij meerde-
re malen aan zich wel eens vergist te hebben.
12 november 1937 schreef bij bijvoorbeeld aan
Hannema: "Gelukkig hebt u den heerlijken,
echten Vermeer gezien!! Er wordt n.t. schijnt
door Schmidt Degener een campagne tegen en
vooral tegen mij! medegemaakt. Het heet dat ik
"aftands" ben en niet meer zien kan. Hij die
dezen, echt gem!! onaangeroerde Vermeer, die
bijna 50 j. in een donkere kamer onherkend
hing, niet kan zien, niet kan bewonderen! moet
zijn –snuit" maar houden – Vooral als men voor

De brief van Boon, d.d. 30 augustus
1937 (Gemeentearchief Rotterdam)

Geraadpleegde archieven

- Archief Museum Boijmans Van Beuningen in Gemeentearchief Rotterdam (toeg.nr. 181, bestand 519). Bij de brieven van dr. D. Hannema aan dr. A. Bredius betreft het hier afschriften;
- Archief correspondentie hoofddirectie Rijksmuseum, Rijksarchief Noord-Holland (toeg.nr. 476, nr. 1344);
- Archief Vereniging Rembrandt in Gemeentearchief Amsterdam (Archiefnr. 330, nrs. 12,44 en 248) Bij de brieven van J. van Hasselt, vice-voorzitter aan dr. A. Bredius betreft het hier afschriften;
- Archief Bredius/Kronig, berustend bij erven Kronig;
- Archief Museum Bredius;
- Haags Gemeentearchief;
- Volgens mondelinge mededeling van K. Boon/Klingenspoor is er geen archief meer van wijlen haar schoonvader Mr. G.A. Boon

F 80.000.- [onduidelijk] van copie nr Jerome Bosch t Rijk aangesmeerd heeft. Ik hoor dat SD. bijgenaamd wordt “t knechtje van Duveen”. Vandaar de overeenkomst van beider “oordeel”. Die Vermeer bij Manheimer ex Tersteeg is ook echt als goud en wordt (op S.D? aanraden) in den brandkast weggesloten. Vraagt U uit mijn naam eens aan M of u t eens zien moogt. Men krijgt de brui van al die ‘kunstvrienden” Natuurlijk, ik zou geen mensch zijn als ik mij in 82 jaren niet een paar keer vergist had. En 1 of 2 keer heel lelijk. Maar wat staat er tegenover van ontdekkingen! Ik ontdekte de Vermeer van Coats, moest er toen om ’t kunsth plezier te doen, een artikel in N.Rott C overschrijven, dadelijk verkocht aan Coats. Ik ontdekte bij een déjeuner hoog boven schoorsteenmantel hangend, ’t kleine Vermeertje van Dezgrez te Brussel. Ik ontdekte mijn Vermeer voor 800 MK! En verkocht hem om groote verliezen te dekken voor 3 million frs.- Hoeveel Vermeers heeft S.D. ontdekt???” Deze *Emmaüsgangers* waren zijn grootste vondst ooit, waar hij zeer trots op was.

De brief van 1 juli 1937 blijft echter in het licht van de verdere correspondentie vraagtekens oproepen. Boon zou voor 1 juli langs zijn geweest om de *Emmaüsgangers* te tonen en volgens Kronig zou Bredius zijn twijfels hebben over de echtheid van het stuk. Haaks hierop staat de brief van Boon aan Bredius van 31 augustus waarin hij uitvoerig het stuk beschrijft en belet vraagt bij de oude expert. De toon van deze brief is zodanig dat alles erop lijkt te wijzen dat Boon en Bredius elkaar niet eerder hebben ontmoet en Bredius het stuk dus niet eerder heeft gezien. Bredius zou zelf “in een extase” schrijven naar Hannema en doet ook in zijn brief aan Visser verslag van het moment dat hij het stuk, terugkomend uit Châtel Guyon zag. Voor de hand liggende vraag is dus of Bredius het stuk eind juni eigenlijk wel zelf heeft gezien. Helaas zijn er noch van Bredius noch van Boon agenda’s overgebleven, die een exacte reconstructie mogelijk maken van de zomer van 1937.

Uit brieven van Hannema aan Bredius van een jaar later kunnen we afleiden dat Bredius in de zomer wel vaker in Grand Hotel Châtel Gyon in Puy de Dome, in de Alpes Maritimes, vertoefde. Ook was hij in de zomer vaak in Den Haag, zo ook in 1937. Wellicht kon de oude Bredius niet goed tegen de warme zomer aan de Rivièra. Wanneer hij in Den Haag was, nam Bredius altijd zijn intrek in Hotel Des Deux Villes op het Buitenhof. Dit hotel bestaat niet meer, maar wel het gebouw waarin tegenwoordig een bioscoop is gevestigd. Ik heb helaas geen gastenboeken van dit hotel uit die tijd kunnen traceren.

Op zaterdag 12 juni 1937 schrijft Bredius zijn nicht Janna Brink een brief, waarin hij haar uitnodigt voor een lunch op maandag 14 juni. Later die week kan hij niet schrijft hij, “Dinsdag heb ik andere mensen [...] woensdagocht conferentie over schilderijen altijd even druk. Tot maandag, Br.” Een maand later, 21 juli 1937, schrijft hij weer zijn nicht Janna, nu op briefpapier van Hotel Des Deux Villes. Hierin vertelt hij onder andere dat hij de dag ervoor de Frans Hals-tentoonstelling in Haarlem heeft bezocht.

Dan publiceren De Haagsche Courant, Residentiebode en Het Vaderland alle drie op maandag 28 juni 1937 een ingezonden brief van Dr. H.E. van Gelder, directeur van de Dienst voor Kunsten en Wetenschappen te Den Haag, onder de kop ‘Aanwinsten Bredius-Museum’. Van Gelder begint: “Telken jare als dr. Bredius in ons land terugkeert, brengt het bezoek een verrijking van de verzameling in zijn oude woning op de Prinsegracht met zich mee.” Vervolgens doet Van Gelder verslag van de aanwinsten van dat jaar. Wanneer de stukken daadwerkelijk zijn overgedragen is niet bekend, maar gezien het feit dat de drie bladen het allen op dezelfde dag publiceren was het kennelijk wel bijzonder groot nieuws.² Uit bovenstaande kunnen we niet bewijzen dat Bredius ook nog de laatste week van juni in Den Haag was, maar het is wel aannemelijk. Iemand van 82 zal in een tijd zonder vliegtuigen toch niet even op en neer zijn geweest naar Monaco tussen 17 juni, de dag na de bespreking en 19 juli, de dag voor zijn bezoek aan Haarlem? Bovendien had Bredius, zoals uit diverse brieven blijkt, veel last van zijn linkerbeen en kon hij slecht lopen. Een treinreis Den Haag-Menton duurde in die dagen met de nachttrein èn een overstap in Parijs zo’n 25 uur. Bredius schreef later aan Visser dat hij het stuk zag toen hij uit Chatel Guyon kwam. Uit het Journal Châtel-Guyon Theminal blijkt dat “son Excellence Monsieur de docteur Bredius (Monaco)” van 8 tot 15 augustus inderdaad in het Grand Hôtel te Chatel Guyon heeft gelogeerd³. Zou hij in zijn brief aan Visser de feiten hebben verdraaid?

En waarom, tenslotte, zou Bredius, die, zoals overduidelijk is gebleken, een zeer intensief penvoerder was en geen doorslagen of afschriften hield van zijn brieven, in dit geval Kronig hebben gevraagd de notaris te schrijven? Maar waarom heeft Kronig die brief dan geschreven? Een vraag die men zich ook kan stellen is of de brieven van Kronig van 1 juli en van Boon van 31 augustus wel echt zijn. Aan die van Kronig hoeft niet getwijfeld te worden; het is immers een doorslag. De brief van Boon daarentegen

roept meer twijfels op. De hele verzonnen herkomst van het stuk is bijvoorbeeld zeer merkwaardig. Zou Boon in zijn brief dan niet hebben gerefereerd aan zijn bezoek eind juni aan de Villa Evelyne? Kan het niet zo zijn dat Boon deze brief op verzoek van Bredius louter voor het archief heeft geschreven zodat Bredius hem later naar Hannema kon sturen?⁴

Mijn veronderstelling is dat Bredius niet thuis was toen Boon eind juni aan de deur kwam. Kronig deed open en bekeek het stuk vluchtig. Kronig vertrouwde het stuk en de man niet en zei Boon dat hij nog contact met hem op zou nemen als hij Bredius had gesproken. Zelf was Kronig geen expert en kon hij dus moeilijk om informatie een notaris schrijven, dus wendde hij voor dat hij het op gezag van Bredius deed. Niet zonder reden behield hij een doorslag van de brief voor zijn archief en gaf hij als correspondentieadres zijn huis in Florence op. Zou het niet zo geweest kunnen zijn, dat hij Bredius voor een nieuwe fout wilde behoeden? Aan de echtheid van de ‘Manheimer’ Vermeer werd inmiddels openlijk getwijfeld. Het antwoord van de notaris is niet bewaard gebleven, maar moet ongetwijfeld zeer positief zijn geweest – Boon was immers een respectabel politicus, bovendien ridder in de Nederlandse Leeuw – waarop Kronig vervolgens Boon gesuggereerd zal hebben eind augustus, wanneer Bredius weer terug is in Monaco belet te vragen. Daar komt bij dat Bredius zich in zijn brief aan Hannema van 13 september 1937 uiterst vleidend uitlaat over Boon: “Weet niet eens ’t adres van Mr.Boon. Was Lid 2^e kamer geweest, een charmante man.” Boons visitekaartje is in 1996 wel aangetroffen in het archief Bredius/Kronig! 🍷

Jim van der Meer Mohr is kunsthistoricus en werkzaam als freelance Fine Art Consultant.

Noten

1. Waar de stukken worden geciteerd is de oorspronkelijke schrijfwijze aangehouden en zijn ook de voor Bredius karakteristieke onderstrepingen en afkortingen overgenomen.
2. Aangezien de archieven van de Dienst voor Kunsten en Wetenschappen van voor de Tweede Wereldoorlog bij het bombardement op het Bezuidenhout verloren zijn gegaan, is niet bekend wanneer deze schilderijen zijn overgedragen. Ook het archief van Van Gelder in het Haags Gemeentearchief geeft hierover geen uitsluitsel. (toegangsnr. 515, nr. 365.
3. Mededeling per e-mail van Pierre Fassone, Conseillier Municipal, chargé des Archives te Chatel Guyon, d.d. 13 december 2005.
4. Deze suggestie heeft Albert Blankert gedaan tijdens één van de vele mailwisselingen die ik met hem over deze kwestie heb gehad.

Geraadpleegde literatuur

J. van der Meer Mohr, ‘Eerherstel voor Abraham Bredius? Hoe Han van Meegeren en Mr. G.A. Boon de ‘Emmaüsgangers’ verkochten: een reconstructie aan de hand van ongepubliceerde brieven, In: Tableau, vol. 18, nr. 15, april 1996, p. 39-45;

M. van den Brandhof, Een vroege Vermeer uit 1937. Achtergronden van leven en werken van de schilder/vervalser Han van Meegeren. Utrecht/Antwerpen, 1979;

D. Kraaijpoel en H. van Wijnen, Han van Meegeren en zijn meesterwerk van Vermeer. 1889-1947. Zwolle, 1996;

F.H. Kreuger, Han van Meegeren, Meestervervalser. Diemen, 2004;

Dr. D. Hannema, Flitsen uit mijn leven als verzamelaar en museumdirecteur. Rotterdam, 1973;

Website www.parlement.com/9291000/bio/00161, voor biografie Mr. G.A. Boon;

B. Broos, ‘Een hoogst onbehagelijke Vermeer’ in: Mauritshuis in focus, jrg 8, december 1995, p.161;

J.R. ter Molen (red.), 150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen. Rotterdam, 1999, p.79-80;

L. Barnouw-de Ranitz, ‘Abraham Bredius, een biografie’, in: A. Blankert, Museum Bredius. Catalogus van de schilderijen en tekeningen. Zwolle/Den Haag, 1991, p. 27 noot 76;

Mr. G.A. Boon, ingezonden brief, ondertekend B. in: Nieuwe Rotterdamse Courant d.d. 2 maart 1938;

F.J. Duparc, Een eeuw strijd voor Nederlands Cultureel erfgoed. Den Haag, 1975, p. 236 en 248 noot 267, waarin de brief van Bredius aan Visser integraal gepubliceerd is;

A. Bredius, ‘A new Vermeer’ in: Burlington Magazine, vol. 71, November 1937, p. 211;

G. Luijten, ‘De Veelheid en de Eelheid’: een Rijksmuseum Schmidt-Degener’ in: Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 35, 1984, p 387;

A. Bredius, ‘Een Prachtige Pieter de Hoogh’ in: Oud-Holland LVI (1939), p. 127, 128.